

بررسی تأثیر برنامه درسی پنهان درس هدیه های آسمانی بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی (مورد مطالعه: معلمان ابتدایی شهر یزد)

تقی آقا حسینی^۱، امراه پارسامهر^۲، سمیه فلاح^۳

^۱عضو هیأت علمی دانشگاه فرهنگیان

^۲دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد میمه و عضو هیأت علمی دانشگاه ناجا

^۳دانشجوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد میمه و معلم آموزش ابتدایی ناحیه یک یزد

نام نویسنده مسئول:

سمیه فلاح

چکیده

یکی از مؤلفه های بسیار مهم در روحیه گذشت و ایثار دانش آموزان در مدرسه، برنامه درسی پنهان است. در دوره ابتدایی، برنامه درسی پنهان نقش بسزایی در ترویج فرهنگ ایثار و گذشت دارد. آنچه در این پژوهش بررسی شد، بررسی نقش و تأثیر برنامه درسی پنهان درس هدیه های آسمان با تأکید بر مفاهیم دینی و رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی از دیدگاه معلمان ابتدایی شهر یزد می باشد. جامعه آماری، معلمان ابتدایی شهر یزد در سال ۱۳۹۶-۹۷ بودند که تعداد ۲۰ نفر از معلمان به روش گزینشی به عنوان نمونه انتخاب شدند و سپس از معلمان ابتدایی مصاحبه نیمه ساختاری صورت گرفت سوالات مصاحبه پایایی و روایی دارد. یافته ها نشان داد بطور کلی نتایج نشان داد که مراکز آموزشی از کودکان گرفته تا دانشگاه باید همت خود را برای ریشه دار ساختن فرهنگ ارزشمند ایثار و گذشت و فداکاری به کار گیرند و نباید فراموش کنند که برای فرهنگ سازی و نهادینه شدن امر فداکاری و از جان گذشتگی در راه خدا و اهداف مقدس در جامعه اسلامی، لازم است جبهه متحد و فراگیری تشکیل داده و همه عناصر مؤثر در این عرصه را در کنار هم و هماهنگ و هدفمند به میدان آورده و در این راه ارزشمند و ارجمند مخلصانه انجام وظیفه نمایند. در غیر این صورت چه بسا برخی از آنها آثار مثبت و سازنده اقدامات برخی دیگر را خنثی و بی اثر سازند و زمینه را برای حاکمیت روح رخوت و سازشکاری در جامعه فراهم کنند و این درست همان چیزی است که دشمنان دین و کشور خواهان آن هستند.

واژگان کلیدی: برنامه درسی پنهان، هدیه های آسمان، ایثار، دانش آموزان ابتدایی

مقدمه

برنامه درسی پنهان به عنوان یکی از ستونهای الزامی سازه علوم تربیتی نقش بی بدیلی در عملکرد های تربیتی داشته و حتی پا را از قلمرو رسمی بودن بیرون گذاشته، فرآیندهای غیر رسمی را در بر گرفته است. برنامه درسی به منزله ظرف و ظرفیتی در نظر گرفته شده است که کارکرد های چندگانه پیدا کرده و در صدد بر آمده تا همه اتفاق های آموزشی آشکار و پنهان و شکل عملی شدن انتظارات و مقاصد آموزشی را در خود جای دهد. برنامه درسی به منزله یک فرآیند می خواهد یک مسیری باشد که آغاز و پایان جریان یاد گیری و آموزش را به هم پیوند دهد [۱].

اگر چه برنامه درسی پنهان^۱ یکی از مفاهیم ارجمند مولود رشته برنامه درسی است و از جمله سرمایه های مفهومی آن به شمار می آید [۱۷]، اما ماهیت و چیستی آن همواره محل نزاع بوده است. شاید دلیل اصلی این نزاع را در مبهم بودن خود واژه برنامه درسی و از سوی دیگر در پنهان بودن آن جستجو کرد [۱].

بدون تردید یکی از مؤلفه های بسیار مهم در روحیه گذشت و ایثار دانش آموزان در مدرسه، برنامه درسی پنهان است. دانش آموزان از طریق برنامه درسی بویژه برنامه درسی پنهان، با انواع دانش علمی، اجتماعی، تاریخی، اقتصادی و سیاسی و همچنین مهارت ها و نگرش هایی همچون احترام، صداقت، سعه صدر، همدردی، وطن پرستی، گذشت و ایثار، تعهد و مسئولیت پذیری، توجه به نفع عموم، برابری، رعایت قانون و مقررات و غیره آشنا می شوند. آنها همچنین می توانند دانش، مهارت ها، مفاهیم و نگرش هایی را فرا گیرند که برای پرورش آنها خطر آفرین بوده و تهدید محسوب می گردد [۱۲].

ضمن آنکه تحولات پرشتاب کنونی در عرصه فرهنگ جهانی بسیاری از نگرش ها و روش های رایج تربیت دینی ما را تغییر داده است. اما درعین حال نقش نهادهای گوناگون اجتماعی از قبیل آموزش و پرورش، خانواده، رسانه ها و ... در انتقال فرهنگ پایدار و صحیح، خصوصاً ایثار و شهادت، مؤثر و پراهمیت می باشد. در این میان نقش دستگاه های آموزشی چون آموزش و پرورش که مسئولیت میلیونها دانش آموز را برعهده دارد و دانشگاه با هزاران دانشجو، خطیرتر از همه دستگاهها و نهادهای دیگر خواهد بود.

برخی معتقدند برنامه درسی پنهان باید دارای اهداف بیان شده، استراتژی های صریح، و شروع و پایانی مشخص باشد، به همین دلیل اطلاق لفظ برنامه به تجربیات کسب شده و از پیش تعیین شده فراگیرندگان امری نادرست است. اما نباید فراموش کرد که واژه برنامه درسی در طول تاریخ این رشته صرفاً به عنوان یک سند مکتوب و هدفمند مطرح نبوده و در چارچوب فلسفه پیشرفت گرایی، به هر آن چیزی اطلاق می شده است که فراگیرندگان به دلیل حضور در محیط آموزش به کسب آن نائل می آیند. کتاب درسی در نظام برنامه درسی متمرکز ایران، اهمیت ویژه ای دارد، به طوری که اغلب فعالیت های آموزشی و پرورشی مدارس در چهارچوب کتاب درسی و محتوای آن انجام می گیرد [۲۳].

با توجه به نقش و اهمیت کتابهای درسی، وظیفه انتخاب، تنظیم، تدوین و سازماندهی محتوای کتابهای درسی مربوط به برنامه ریزان درسی است. انتخاب هدف، نخستین عنصر برنامه درسی است [۱۹]. بعد از تعیین هدف نوبت به انتخاب محتوا و سازماندهی آن می رسد. [۶].

حداقل دو نوع محتوا در یک درس خاص قابل شناسایی هست. یکی محتوای مکتوب که در واقع همان کتاب درسی است که مطالعه می شود و محتوای شفاهی که مکتوب نیست و شامل توضیحات معلم و نحوه تدریس وی در کلاس درس است. [۱۱].

در دوره ابتدایی، برنامه درسی پنهان می تواند نقش بسزایی در ترویج فرهنگ ایثار و گذشت از خود نمایان سازد. بخصوص از دروسی مانند هدیه های آسمان در دوره ابتدایی، نقش پررنگ در گسترش و نهادینه سازی این فرهنگ در دانش آموزان دوره ابتدایی دارد.

^۱ hidden curriculum
^۲ conceptual capita

دوره ابتدایی و راهنمایی از نظر شکل گیری شخصیت، تربیت حواس، تربیت تخیل، شناخت استعدادها و رغبت های فردی دانش آموزان، پرورش فضایل اخلاقی و معنوی، افزایش تجارب و معلومات عمومی برای بهتر زیستن در جامعه و رشد تفکر علمی اهمیت ویژه ای دارد [۱۰]

بشر تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد و آدمی چیزی جز آنچه تعلیم و تربیت از او می سازد نیست [۸]. این جمله مشهور ایمانوئل کانت خود بیانگر اهمیت تعلیم و تربیت در سعادت و کمال افراد است. یعنی انسان باید تربیت ببیند تا به کمالی که مطلوب و شایسته او است نائل گردد. در غیر این صورت یا به کمال نمی رسد و یا هم اگر برسد، با صرف وقت بسیار بیشتر.

مکاتب بسیاری با ایده های فکری متفاوت آموزه هایی را برای هدایت و راهنمایی بشر به ارمغان آورده اند. برخی از آنها در اصول اولیه شباهت های زیادی با هم داشته و برخی دیگر نیز تقریباً خیلی کم به هم شبیه بوده اند در هر صورت این مکاتب چراغ راه بشر بوده تا آنرا به سر منزل مقصود برساند.

اما برای ما که مسلمانیم و پیرو مکتب اسلام دانستن آموزه های تعلیم و تربیت اسلامی ضروری و حائز اهمیت است. یکی از موارد تعلیم و تربیت بخصوص در دوران کودکی، آموزش مفاهیم دینی و اخلاقی است که در روایات اسلامی و سخنان بزرگان دین تاکید و عنایت زیادی به آن شده است که نشانگر اهمیت این دوره در تربیت اسلامی است. امام علی (ع) می فرماید: "هر کس در دوران کودکی تعلیم نبیند، در بزرگی به بزرگی و ارجمندی نمی رسد" [۴].

در تربیت دینی و اخلاقی کودکان عوامل بسیاری نقش دارند که هر کدام به نوبه خود بار این مسئولیت بزرگ و خطیر را به دوش می کشند تا کودک را به سر منزل موعود و قله ی کمال هدایت و ارشاد نمایند. از خانواده گرفته تا دوست و همسالان و جامعه و نیز نهاد آموزش و پرورش که خود شاخه ای از نظام کلان جامعه است. نظام آموزش و پرورش بنا به رسالتی که دارد عهده دار تعلیم و تربیت فرزندان جامعه است. و در جامعه ی ما که یک جامعه اسلامی است، انتقال و تعمیق ارزشهای دینی و اخلاقی و انسانی به نسل فردا از بدیهی ترین انتظاراتی است که می توان از نهاد آموزش و پرورش داشت. و در این بین مدرسه کانونی است که می تواند تاثیر شگرف و نقشی مهم در برخورداری دانش آموزان از آموزه ها و اعتقادات مذهبی داشته باشد.

از عوامل تاثیر گذار و حیاتی در شکل گیری شخصیت و منش اخلاقی کودکان، معلمان هستند که مسئولیت هدایت و راهنمایی دانش آموزان را به عهده گرفته اند و دانش آموزان نیز معمولاً آنها را به عنوان الگوهای خود در نظر می گیرند و به گونه ای سعی می کنند خود را هر چه بیشتر به معلمان خود شبیه سازند، پس رفتار بد یا خوب معلمان و نیز میزان آشنایی یا عدم آشنایی آنان با آنچه که از لحاظ اعتقادی و مذهبی و تربیت اخلاقی رفتار خوب و پسندیده نامیده می شود و باید انجام دهند اهمیت بسزایی دارد. زیرا در صورت عدم آشنایی آنها و یا در صورت آشنایی و عدم انجام آنچه را که می دانند می توانند ضربه های مهلکی بر پیکره تربیت اخلاقی کودکان وارد آورد.

عوامل مهم تربیت عبارتند از: ۱- تعلیم و تعلم و رشد آگاهی ۲- تفکر و تعقل ۳- تزکیه و تهذیب [۱۳]

اما کسی که باید این عوامل را در کودک نهادینه کند، او را به تفکر و تعقل درباره مسائل دینی وادارد، او را به رشد آگاهی برساند و تزکیه و تهذیب را به کودک بیاموزد کیست؟ کیست که این مقام بزرگ و مسئولیت بزرگ بر عهده اوست؟ آیا کسی هست که بیشتر از معلم شایسته این مقام باشد؟ این مسئولیت بر دوش هر کسی جز او سنگینی می کند زیرا فقط اوست که از همه جوانب و ابعاد کودک آگاه است و می داند که ذات کودک چیست و چه تربیتی شایسته اوست.

یکی از معضلات و مشکلات جامعه بشری وضع نا بهنجار اخلاقی جوامع است و با اینکه مسائل اخلاقی از ضروری ترین امور در زندگی بشر است و انسان امروز آنها را درک کرده اما به علل مختلفی هر روز از ارزشها و هنجارهای اخلاقی دور گشته و این امر او را دچار سرگردانی، آشفتگی و ناراحتی های روحی و روانی ساخته است. پدیده جهانی شدن و تحول در منابع، مواد و شیوه های تدریس و گرایش جهان به سوی یگانگی و پرهیز از چندگانگی نیز مکشله است که بر پیچیدگی اوضاع افزوده شده است و معلمان را دچار نوعی سردرگمی کرده که چگونه با حفظ ارزشها و اعتقادات از پدیده جهانی شدن و کاربرد تکنولوژی نیز دور نمانند یعنی تلفیق این دو.

در دوره ابتدایی، اهداف اعتقادی، اخلاقی، علمی، فرهنگی، هنری، اجتماعی، زیستی، سیاسی و اقتصادی متعددی توسط سیاست گذاران آموزشی مطرح شد که در برخی از این اهداف، توجه به موضوع ایثار، شهادت و مؤلفه های آن مثل دفاع مقدس و ... می تواند بستر خوب و زمینه سازی مناسبی برای رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان باشد [۲۱].

در دنیایی که ظلم و ستم غوغا می کند و تا حدودی ایثار و گذشت فراموش گردیده و زورگویان و استعمارگران با ایجاد جنگ روانی و سلاح به اهداف شوم خود دست یافته اند و تاریکی و خفقان پنجه های ننگین خود را به حنجره ملت ها فرو برده است .

بدین وسیله به پا خواستیم تا قدمی برای شناخت ایثار و دیوارهای قلعه ای که در آن ظلم و ستم را به زنجیر کشیده اند بشکافیم و ببینیم حداقل در مدارس ابتدایی و در میان دانش آموزان و نوگلان میهن اسلامی خود که ظلمت شب را به صبح روشن نزدیک و نزدیک تر می کند، چگونه است.

آن چه طراحان و برنامه ریزان درسی برای رشد و تربیت فراگیران طراحی و برنامه ریزی می کنند، برنامه ی درسی رسمی است. برنامه ی درسی رسمی هدف های آموزشی و یادگیری مدون و آشکار دارد و محتوای معینی برای تحقق هدف ها انتخاب و سازماندهی می شود. اصول و روش های آموزش و یادگیری متناسب با هدف ها و محتوا تعیین و پیشنهاد می شود و در نهایت در مورد ارزشیابی تصمیم گیری به عمل می آید.

به عبارت دیگر، برنامه ی درسی پنهان بخشی از فرآیند آموزشی مدرسه است که به سادگی قابل درک نیست ولی بخشی از آن چه را که فراگرفته می شود، تشکیل می دهد. "ایوان ایلچ" در مبحث «مکتب جامعه» معتقد است که در مدرسه بسیاری از چیزها آموخته می شود که به محتوای درس هیچ ارتباطی ندارد. می توان گفت برنامه ی درسی پنهان به دانش آموزان نقش زندگی می آموزد، به آن ها می آموزد که موقعیت خود را تشخیص دهند و یا آن را بسازند.

در بیان اهمیت تعلیم و تربیت همین بس که تحقق گوهر آدمی منوط بدان است؛ مراقبتهایی که تحت عنوان تعلیم و تربیت در مورد آدمیزاده اعمال می شود، شرط لازم رسیدن آدمی به مرحله کمال است. نوزاد آدمی هر چند آدمیزاده است اما آدم نیست، و تنها با تعلیم و تربیت آدم تواند شد. چنانچه مشمول تربیت صحیح واقع شود فرشته خوی می گردد و اگر از مبانی آن بی بهره گردد، نه تنها استعدادها و امکانات بالقوه اش به هدر می رود بلکه به احتمال زیاد به قهقرا می رود و به مرتبه بهایم تنزل پیدا می کند[۸].

تعلیم کمک به دانش آموزان است تا از امکاناتی که برای یادگیری در اختیار دارد بهتر استفاده کند و این امکان پذیر است زیرا، بزرگسال با احاطه ای که بر مطالب آموختنی دارد می تواند آنها را به روش منطقی طبقه بندی و هر مطلب را متناوب با میزان آمادگی دانش آموز به وی عرضه کند[۸].

وقتی که کودک وارد نظام آموزش و پرورش می گردد و به صورت رسمی آموزش و یادگیری را دنبال می کند کسی که مسئولیت راهنمایی و تعلیم او را به عهده دارد معلم است که با توجه به شرایط کودک و درک او مطالب مورد نیاز را به او عرضه می کند. مطالبی نیز که به او عرضه می گردد و چند بعد دارد: مطالب علمی، اجتماعی، دینی و ... که معلم باید با هر کدام از این علوم به اندازه ای که کودک باید فرا گیرد آگاهی و تسلط کامل داشته باشد.

تربیت اخلاقی کودکان امری ضروری است از آن بابت که به فرموده امام علی (ع) "شر در اندرون وجود آدمی لانه دارد و فضیلت ها باید بر آدمی تحمیل گردد". نفوذ های اخلاقی دارای اثرات طولانی و دراز مدت است که و حسن سیرت و رفتار های گران مایه خواه بود[۱۴]. اهمیت ارزشهای مذهبی - اخلاقی سبب شده است که آموزش هم در برنامه های مدرسه و برنامه های خارج از مدرسه دنبال گردد و همچنین به محیط خانه و اجتماع متصل شود و در آنجا غنی تر و گسترده تر گردند [۹].

از آنجا که یکی از اهداف اصلی و مهم آموزش و پرورش ما تربیت دینی و اخلاقی افراد برای مقابله با مسائل زندگی و جامعه و نیز مسائل جهانی که سریعاً در حال تغییر و دگرگونی می باشد از این نظام جهت دستیابی به هدف، وسایل، روشها و تمهیداتی را بکار می گیرد که از جمله آنها معلم و عملکرد اوست. معلمی که عهده دار این مهم است بطور حتم خود باید از اصول، اعتقادات، ارزشها و باورهای دینی آگاه و مطلع باشد تا بتواند دانش آموزان را بطور صحیح تربیت نماید. به عبارت دیگر بی اطلاعی معلم از باورها و اعتقادات دینی و واگذاری این پست مهم به او در نتیجه الگوگیری غلط بچه ها از معلم و یا آموزه های غلط او سبب می شود که ما به هدف بزرگ تربیت دینی دانش آموزان نائل نشویم و این بر کسی پوشیده نیست.

پس معلمانی که عهده دار این امر مهم اند باید مراقب باشند زیرا این دوره برای کودکان حساس است و اگر درست تربیت نشوند در بزرگسالی تربیت آنها به سختی انجام می گیرد.

با توجه به آنچه که ذکر شد انجام تحقیقی در رابطه با این موضوع که معلمان ما تا چه اندازه با آموزه های تعلیم و تربیت اسلامی که می تواند برای بچه ها الگویی مناسب باشند خالی از فایده نیست.

شهادت زندگانی جاودانه یافتن است؛ اوج و عروج تعالی است. شهادت تکامل ایمان و نهایت خلوص قلب هاست. شهادت مردن تحمیلی نیست، انتخاب آزادانه و آگاهانه است؛ خلوت عاشق و معشوق است. آنان که در زندان تن اسیرند، از درک تفسیر شهادت عاجزند. فقط شهید می تواند شهادت را درک کند. عالم پر از صدا است. صداهای شیطانی و رحمانی، صداهای شیاطین بازتاب ندارد و در دلهای تاریخ گم

می‌شود، اما آواهای رحمانی فریادهای انسانی و صداهاى ملکوتی ماندگار و بی‌مرگند و صدای شهید صدایی آسمانی و خدایی است. صدایی جاودانه و جاری در متن زندگانی، صدایی که در عرض و فرش می‌پیچد و به اعماق زمین و زمان سفر می‌کند [۲].

شهادا و ایثارگران، شور و عشق حیاتند، سرود حماسه و هدفند؛ شهد صدافت، عصاره‌ی ایثار، خلاصه خلوص، پاره‌های نور، تبلور نیایش و تجسم عظمت در فراخنای تاریخ‌اند.

شهادا و ایثارگران، پروانه‌های وادی صداقتند و عاشقان کعبه وصال که پره‌های خود را با اولین شعله‌های شمع معرفت و سیر الی الله سوزاندند و مسافر آسمان‌ها شدند تا راه آسمانی شدن برای فرزندان وطن باز شود. نگذاریم که صاعقه‌های ابتذال و خودگریزی، خرمن باور و اعتقاد ما را بسوزاند. مام وطن، پا گرفته از خون کبوتران حرم عشق است و کبوتران حرم عشق پا گرفته از غیرت فرزندان وطن، و غیرت فرزندان وطن، یادگار پرتوهای تابان انوار هدایت احمد (ص) و علی (ع) و حسین (ع) است که در روزگاری نه چندان دور از پای درخت انقلاب، به معراج خون بال گشودند و جاده‌های «ایثار» را ستاره باران کردند و حالا بر ماست که به حرمت بدن‌های پاره‌پاره پرستوهامان، و به حرمت دست‌های قلم شده عباس گونه آنها و به خاطر چشم‌های همیشه منتظر مادرانمان و به حرمت انتظار پدرانمان مگذاریم که یوسف‌های این وطن از یادها برود و دست‌های آلوده شهادی ما را از ما بگیرند.

وقتی سنگینی بار امانت، بر دوش تک‌تک ماست و پرچم‌نویی شهادا بر شانه‌های ما در اهتزاز، مباد آن لحظه که پایمان بلرزد و دست هامان سست شود. فرهنگ ایثار، راه شهادت و ایثار و هدف شهید مقدس است و جاده حرکت او، حلقه اتصال به آخرین چراغ عالم امکان است [۲].

غربی‌ها به سرکردگی آمریکای جهان‌خوار، اسلام را به عنوان دشمن اصلی نشانه رفته است. آنها با بهره‌برداری همه‌جانبه از وسایل ارتباطی و با برخورداری از پیشرفت صنعتی خویش قصد دارند تا جوامع اسلامی و به خصوص جوانان و کودکان را از فرهنگ و ارزش‌های اسلامی تهی سازند. شکی نیست که اسلام به عنوان دینی جامع و کامل از ذخائری بسیار ارزشمند و عمیق برخوردار است. به گونه‌ای که پس از انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) به زودی توانست خیل عظیمی از مسلمانان را بیدار نماید. جوانان ایرانی همچون دلاورانی شکست‌ناپذیر به یاری رهبر خود برخاستند و حماسه‌ای رقم زدند که نه تنها توطئه‌ی بیگانگان به رهبری آمریکا را خنثی ساخت بلکه خود الگویی برای همه رزمندگان راه خدا و حتی دیگر آزادگان جهان گردید. آنچه جوانان ایرانی با خلوص نیت و صداقت در میدان‌های شهادت و ایثار انجام دادند نباید به سادگی و با غفلت فراموش شود. آنان جان خویش را با وقایعی منحصر به فرد برای حفظ اسلام به معبودشان تقدیم نمودند باشد که نسل‌های بعد دچار غفلت و سرگردانی نشوند. [۲].

با توجه به آن چه بیان گردید یکی از مؤثرترین راهکارها در راستای حفظ کین این مملکت اسلامی و مصون نگه داشتن دانش‌آموزان از بلای بی‌هویتی و بیماری فرهنگ مبتذل بیگانه، انتقال فرهنگ و ارزش‌های گذشت و ایثارهایی که در این راه انجام شده‌اند از طریق پژوهش است و این موضوع وظیفه‌ی همگان و به ویژه دانش‌آموزان دوره ابتدایی و معلمان تعلیم دینی و نیز محققان این عرصه می‌باشد که بطور ضمنی و از طریق برنامه درسی پنهان می‌توانند به دانش‌آموزان آموزش دهند و آن را در فطرت دانش‌آموزان نهادینه کنند.

از میان دروس و کتابهایی که در دوره ابتدایی تدریس می‌شود، درس هدیه‌های آسمان می‌تواند به گونه‌ای تدریس شود که برنامه درسی پنهان، فرهنگ ایثار را با تأکید بر مفاهیم دینی در دانش‌آموزان ابتدایی پرورش دهد و به گونه‌ای نهادینه شود. حال آنچه در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد، بررسی نقش و تأثیر برنامه درسی پنهان درس هدیه‌های آسمان با تأکید بر مفاهیم دینی و رشد فرهنگ ایثار دانش‌آموزان ابتدایی از دیدگاه معلمان ابتدایی شهر یزد می‌باشد.

در این پژوهش سعی شده است که ایثار و گذشت در ابعاد گوناگون از جمله نقش و تأثیر برنامه درسی پنهان درس هدیه‌های آسمان و رشد فرهنگ ایثار در دانش‌آموزان ابتدایی مورد پژوهش قرار گیرد و چون در این رابطه کتاب مستقلاً نوشته نشده لازم است با استفاده از منابع دیگر مورد بحث و بررسی قرار گیرد.

کدیور (۱۳۷۵) در پژوهشی به بررسی رشد اخلاقی دانش‌آموزان و رابطه آن با جو سازمان داده شده در مدرسه و نحوه تعامل معلم و دانش‌آموزان پرداخته است. در این تحقیق که در مدرسه راهنمایی انجام شده است، مشخص شد که مدارس با جو‌های باز و خودگردان، زمینه مساعد تری برای رشد قضاوت‌های اخلاقی دانش‌آموزان فراهم می‌آورد. همچنین نحوه تعامل دانش‌آموزان بعنوان عامل بسیار مؤثر در رشد قضاوت‌های اخلاقی دانش‌آموز شناخته شد.

در همین راستا قنبری و همکاران (۱۳۸۲) نیز به کاهش ترجیحات مذهبی در میان دانشجویان اشاره دارند.

مهرام (۱۳۸۴) نشان داد که ویژگی‌های هویت دینی، هویت ملی و هویت علمی، در میان دانشجویان کاهش و ویژگی‌های بی‌پروایی در مواجهه با جنس مخالف و گرایش به فرهنگ غرب افزایش یافته است.

یافته‌های پژوهش علی‌خانی (۱۳۸۲)، عمده‌ترین یافته‌های حاصل‌شده، ناشی از پیامدهای قصدنشده مدارس دارای جو بسته از این قرار است: ۱. تقویت تمایل دانش‌آموزان به انجام فعالیت‌های انفرادی و نگرش منفی نسبت به فعالیت‌های گروهی؛ ۲. افزایش روحیه اطاعت‌پذیری، تقلید و پیروی محض و کاهش روحیه تفکر انتقادی؛ ۳. کاهش میزان اعتماد و عزت نفس دانش‌آموزان و تقویت احساس خودپنداره منفی در آنها؛ ۴. دارا بودن روحیه اطاعت و انقیاد و تکالیف انفرادی در پسران بیش از دختران و کاهش میزان عزت‌نفس در دختران بیش از پسران [۵].

پژوهشی که توسط بیان‌فر و همکاران (۱۳۸۹) به رشته تحریر درآمد، یافته‌ها نشان داده که ۸۵/۶۸ درصد بازده‌های عاطفی یادگیری دانش‌آموزان، متأثر از برنامه درسی پنهان مدرسه است.

کریمی (۱۳۹۱) در پژوهش خود نتیجه گرفت از آنجا که برنامه درسی پنهان، جنبه‌های برجسته و گسترده نظام آموزشی را تشکیل می‌دهد، آنچه آموزش می‌دهد، تأثیر گذارترین مطالبی است که فراگیران در طول دوران تحصیل فرا می‌گیرند. از این رو شناسایی عوامل باز دارنده برنامه درسی پنهان با تأکید بر جنبه‌های اجتماعی می‌تواند به تحقق اهداف برنامه ریزی شده و آشکار تربیت اجتماعی محیط آموزشی کمک کند.

محمدی مهر (۱۳۹۲). در پژوهش خود با عنوان برنامه درسی پنهان و نقش آن در آموزش عالی، نتیجه گرفت که آنچه طراحان و برنامه ریزان درسی در نظام آموزشی برای رشد و تربیت دانشجویان طراحی و برنامه ریزی می‌کنند، برنامه درسی رسمی است و به برنامه درسی پنهان و جنبه‌های آن توجه خاصی نمی‌گردد.

پورتلی، مفاهیم گوناگونی را در پیشینه‌ی برنامه درسی می‌توان یافت، به چهار دسته زیر تقسیم نموده است: [۷].

الف) پیام‌ها و انتظارات غیر رسمی یا پنهان مورد انتظار.

ب) پیام‌ها یا نتایج یادگیری قصد نشده.

ج) پیام‌های غیر صریح و ضمنی ناشی از ساختار مدرسه.

د) برنامه‌ای که توسط دانش‌آموزان ایجاد می‌شود.

همچنین رضوانی (۱۳۹۴) در پژوهش خود عنوان کرد که یافته‌های تحقیق کاروالو (۱۹۹۵) نشان داد که یک بازآفرینی ارزشی از طریق برنامه درسی پنهان وجود دارد که گرایش به این ارزش‌ها (چه مثبت، چه منفی)، توسط کادر مدرسه تقویت می‌شود و تداوم می‌یابد.

گین تیس (۱۹۷۱)، کارکرد اصلی برنامه درسی پنهان را کنترل و نظارت اجتماعی می‌داند. مدرسه از طریق برنامه درسی پنهان به باز آفرینی طبقه اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد و آن‌ها را به طور ضمنی برای پذیرش موقعیت اجتماعی آینده‌شان آماده می‌سازد. به عقیده بولرزوگین تیس، برنامه درسی پنهان یک امر سیاسی، اقتصادی دارد. مسئولیت آن، جداسازی طبقاتی است. [۲۵].

والانس (۱۹۹۱)، در دایرة المعارف برنامه درسی، برنامه درسی پنهان را چنین تعریف می‌کند: «برنامه درسی پنهان به عملکردها و نتایج آموزشی اطلاق می‌شود که با وجود آشکار نبودن در رهنمودهای برنامه درسی یا سیاست‌های آموزش و پرورش، بخش حتمی و مؤثر تجربه تحصیلی است. بیشتر آثار مربوط است به برنامه درسی پنهان و به ارزشها، تمایلات، هنجارها، طرز تلقی‌ها و مهارت‌هایی پرداخته‌اند که دانش‌آموزان آن‌ها را مستقل از مواد درسی می‌آموزند. در چند دهه اخیر، برنامه درسی پنهان، نقش محوری ویژه‌ای در مطالعات مربوط به برنامه درسی داشته است [۱۵].

رومانوسکی (۱۹۹۷)، در پژوهشی با عنوان «زندگی‌ها و باور‌ها: تأثیراتی که برنامه درسی آمریکا را شامل می‌شود» به بررسی مسأله پرداخته است که چگونه دیدگاه‌های فردی معلمان و عقاید آنها به منزله‌ی اساس فعالیت کلاسی و تصمیم‌گیری در فرآیند برنامه ریزی درسی عمل می‌کند. نتایج پژوهش حاکی از آن است که معلمان انتقال‌دهندگان منفعل دانش تاریخ نیستند. آن‌ها تجارب، باور‌ها، نگرش‌ها و جهان بینی خود را به کلاس درس می‌آورند [۲۵].

دکله (۲۰۰۰)، برنامه درسی پنهان دانش، اعتقادات و نگرش‌ها، رفتارها و قوانینی را شامل می‌شود که دانش‌آموزان هم به صورت قصد شده و هم به صورت قصد نشده در خود درونی می‌کند.

هربرت (۲۰۰۰)، برنامه‌ی درسی پنهان همه‌ی عقاید را شامل می‌شود که دانش آموز به طور منفعل، مستقیماً از محیط و چیزهای زنده و غیر زنده موجود در اطراف خود می‌آموزد.

آسبروکس (۲۰۰۰)، برنامه درسی پنهان را در قالب پیام‌های ضمنی موجود در جو اجتماعی اماکن آموزشی تعریف نموده که اگرچه نا نوشته است، لیکن توسط همگان دریافت می‌شود. وی این نوع برنامه را بدنه دانشی می‌داند که یادگیرنده‌ها از طریق حضور هر روزه در محیط آموزشی، حضم نموده و محیط یادگیری را ایجاد می‌نماید.

مارگولیز (۲۰۰۲)، نژاد پرستی، طبقه گرایی و ترس از مشکلات برای کارها و رسیدگی کردن روزانه دانشگاه‌ها و مدارس را جزء برنامه درسی پنهان می‌داند.

پیانو (۲۰۰۲) در مطالعه‌ای که به "بررسی نظرات معلمان دینی در مورد تاثیر برنامه‌های تربیت دینی بر عزت نفس دختران نوجوان" پرداخته‌اند به این نتیجه رسیده است که از نظر معلمان برنامه‌هایی که به صورت غیر مستقیم آموزش داده می‌شود نسبت به برنامه‌هایی که به صورت مستقیم ارائه می‌شود، تاثیر بیشتری بر عزت نفس دختران نوجوان دارد.

بست (۲۰۰۷)، در تحقیق خود تحت عنوان "بررسی نقش موسیقی در تربیت دینی" نتیجه‌گیری می‌کند که استفاده خلاق و مناسب از موسیقی می‌تواند در تربیت دینی، کسب دانش و معلومات، درک و فهم و پرورش اعتقادات در فرد، اثر بخش و کارآمد باشد.

مارلو و مین هیرا (۲۰۰۸)، در گزارش پژوهشی خود که به بررسی موضوع‌های کلیدی برنامه درسی پرداختند به این موضوع اشاره کردند که مدیران مدارس بعنوان رهبران و فرهنگ سازان مدارس بیشترین تأثیر را در برنامه درسی پنهان دارند.

پژوهش‌های گوناگون، هرکدام به بعدی از برنامه درسی پنهان پرداخته‌اند. در پژوهش حاضر در پی شناخت مولفه‌های برنامه درسی پنهان درس هدیه‌های آسمان و رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان است. بر این اساس اهدافی مطرح می‌گردد.

مواد و روش:

روش تحقیق، توصیفی از نوع کیفی است. به دلیل اینکه ماهیت برنامه درسی پنهان ملموس و قابل اندازه‌گیری با روشهای کمی نیست صاحب نظران روش‌های اندازه‌گیری کیفی را به عنوان روش مناسب پیشنهاد می‌کنند تقریباً قریب به اتفاق اکثر مطالعات انجام شده در ای زمینه بصورت کیفی بوده است. جامعه آماری، آموزگاران ابتدایی شهر یزد و حجم نمونه ۲۰ نفر از آموزگاران است و کلیه تحلیل‌های آماری روی همین گروه انجام گردید. ابزار تحقیق، در مطالعه حاضر مصاحبه بود. که توسط پژوهشگر بصورت حضورت صورت گرفته است. در تنظیم سؤالات مصاحبه از پرسشنامه‌های معتبر و نظرات جمعی از صاحب نظران تعلیم و تربیت استفاده شده است. در پژوهشهای کیفی و انجام مصاحبه نیز، نتایج متکی به اعتماد به پژوهشگر، توانایی او در ایجاد محیطی مناسب و غیررسمی در انجام مصاحبه‌ها، تسلط وی به موضوع تحقیق، به خصوص توانایی هدایت مصاحبه‌ها و طرح هر سؤال بر اساس پاسخ به سؤالات پیشین می‌باشد. بدیهی است در تحقیقات کیفی این نکته مد نظر پژوهشگر است که مشخص می‌کند کدامیک از پاسخ‌ها دارای روایی هستند و به عنوان پیامد قصد نشده محیط اجتماعی حاکم تلقی می‌شود.

مراحل اجرا

در مرحله اجرا این پژوهش ضمن هماهنگی با مدیران و معاونان مدارس در یک فرصت مناسب ۱۵ الی ۲۰ نفر از معلمان ابتدایی استثنایی پایه‌های مختلف که به طور تصادفی انتخاب شده بودند در سالن اجتماعات حضور یافته و مصاحبه‌ای بصورت حضوری انجام و از آنها خواسته شد تا ضمن دقت در پاسخ‌گویی به سؤالات در صورت ابهام در هر مورد از پژوهشگر سوال نمایند همچنین در صورتی که معلمی تمایل به پاسخ‌گویی نداشت معلم دیگری جایگزین او می‌شد. پس از انجام مصاحبه و تحلیل اظهار نظرهای معلمان نتایج حاصل به عنوان روند ساری و جاری تأثیر درس برنامه درسی پنهان در رشد فرهنگ ایثار، مشخص گردید سپس از بین ۱۲ مدرسه مرحله چهارم مدرسه که دارای جو همکاری نسبتاً بهتری بودند انتخاب و هر کدام از این مدارس ۴ الی ۵ نفر از معلمان ابتدایی پایه‌های مختلف مورد مصاحبه قرار گرفتند برای اعمال روند یکسان در انجام مصاحبه‌ها و نتیجه‌گیری دقیق تر همه مصاحبه‌ها توسط پژوهشگر انجام شد همچنین به منظور تجزیه و تحلیل دقیق تر نظرات معلمان و استفاده از نظرات سایر متخصصان مصاحبه با معلمانی که موافق بودند ضبط گردید.

یافته های پژوهش:

سوال اول: تا چه حد محیط فیزیکی درس هدیه های آسمانی بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی تأثیر دارد؟

یکی از معلمان در این باره اظهار داشت که فضای کلاس و عکس های شهدا و فضای جبهه و ... که بر روی دیوار کلاس بکار می رود می تواند ایثار را به دانش آموزان نوید دهد. معلمی دیگر اظهار دارد که نمایشگاه دفاع مقدس و بازدید دانش آموزان در ساعت درس هدیه های آسمانی می تواند ایثار را به دانش آموزان نوید دهد. یکی دیگر از آموزگاران ضمن بیان موارد فوق عنوان می دارد که اگر کلاس درس هدیه ها از قبل تدارک دیده شده باشد و قسمتی از کلاس درس، مزین به آثار شهدا باشد و نمایشگاهی کوچک در گوشه ای از کلاس درس برپا باشد می تواند تأثیر ایثار را به دانش آموزان نوید دهد. معلمی دیگر می گوید اگر قبل از شروع کلاس درس، ایجاد انگیزه شود یعنی فیلم و تصاویر شهدا و ایثارگران را به همراه مصاحبه آنها به دانش آموزان نمایش داده شود، می تواند ایثار در دانش آموزان نهادینه شود. معلم دیگر می گفت اگر معلمان از جانبازی دعوت کنند برای صحبت با دانش آموزان و تجربیات خود را برای دانش آموزان تعریف کند و همچنین اجازه دهد دانش آموزان با او رابطه صمیمی و نزدیکی داشته باشند می توانند فرهنگ ایثار را در دانش آموزان رشد دهند.

تعدادی از آموزگاران اظهار داشتند: برگزاری جشن ها و مراسم های مذهبی و ملی در مراکز فرهنگی مثل خانه ی شهید؛ جشن تکلیف، جشن فارغ التحصیلی که جشن فارغ التحصیلی یکی از جالب ترین و به یادماندنی ترین اتفاقات و خاطرات دوران تحصیل هر دانش آموز و دانشجو می باشد و برگزاری آن در کنار مزار شهیدان تجدید پیمان با آن عزیزان خواهد بود

سوال دوم: تا چه حد رفتارهای معلم درس هدیه های آسمانی بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی تأثیر دارد؟

یکی از معلمان اظهار داشت: آموزش و پرورش سنگ زیر بنای توسعه ی اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی هر جامعه است. بررسی عوامل مؤثر پیشرفت و ترقی در جوامع پیشرفته نشان می دهد که همه ی این کشورها، از آموزش و پرورش توانمند و کارآمد برخوردار بوده اند. نگاه به تاریخ ملل نیز، بیان کننده ی این واقعیت است که دوران شکوفایی و درخشش آنها با رشد و پویایی نظام های آموزشی مقارن بوده است. پویایی و تحول آموزش و پرورش منوط به سیاستگذاری، برنامه ریزی، تصمیم گیری و سازماندهی دقیق در ساختار اجتماعی مدارس می باشد که از طریق معلمان به منصفی ظهور می رسد.

معلمی دیگر اظهار دارد: برای اینکه کودک یا نوجوان را به انجام دادن عملی ترغیب کنیم باید ترتیبی بدهیم که او بتواند شخصی را که از نظر او مهم یا محبوب است در حال انجام دادن آن عمل مشاهده کند. با نفوذ ترین و محبوبترین فردی که می تواند در این مرحله ی حساس به کودک کمک کند، معلم است؛ به همین جهت دانش آموزان معلم را به عنوان یک اسوه می پذیرند و از رفتار، گفتار و اخلاق خوب و بد او سرمشق می گیرند

همچنین یکی دیگر از معلمان اظهار داشت: دانش آموزان در صورتی معلم خود را به عنوان اسوه ی اخلاقی، تربیتی، اجتماعی می پذیرند. که از جام محبت و احسان او سیراب باشند. اگر برخورد روزمره ی معلمان بر اساس محبت و احترام باشد. آن گاه می توانند اسوه های بسیار خوب و تأثیر گذار جهت سازندگی یا تغییر رفتار دانش آموزان باشند.

همچنین معلمی دیگر اظهار دارد: باورهای دینی دانش آموزان از طریق مشاهده ی رفتارهای عینی معلمان، تقویت و توسعه می یابد. بهترین محل برای این امر آموزش و پرورش و بهترین مجری، معلم و با مشارکت جوانان و خانواده ی شهدا و ایثارگران می باشد.

سوال سوم: تا چه حد رفتار مسئولان نظام آموزشی درس هدیه های آسمانی بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی تأثیر دارد؟

معلمی اظهار داشت: ترویج و تحکیم فرهنگ ایثار، جهاد، شهادت و تفکر بسیجی در جامعه و نهادینه ساختن آن در اندیشه دانش آموزان، باور، منش و رفتار مردم و مسئولان و مقابله با عوامل بازدارنده و تضعیف کننده آن می تواند بر رشد فرهنگ ایثار تأثیر داشته باشد.

طبق اظهارات معلم دیگر: تعظیم و تکریم ایثارگران و پاسداری از منزلت و حق عظیم آنان بر مردم و کشور و تبیین نقش برجسته آنان در انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن و دفاع مقدس و امنیت ملی بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان تأثیر دارد.

معلمی دیگر می گوید، عواملی مانند: بسترسازی، ایجاد و توسعه ظرفیت‌های لازم در رسانه‌ها بویژه صداوسیما، نظام آموزشی کشور و دستگاه‌های فرهنگی هنری به منظور تحقق و ترویج اهداف، آرمان‌ها، وصایا و آثار ایثارگران و ارائه الگوهای جهاد و حماسه و فداکاری و معرفی قهرمانان عرصه جهاد و شهادت به جامعه می تواند در ترویج فرهنگ ایثار به دانش آموزان موثر باشد.

همچنین این معلم اظهار دارد: حمایت از تولید آثار ارزنده فرهنگی و هنری در جهت اشاعه فرهنگ ایثار، جهاد و شهادت در جامعه و نیز تحقیق، شناسایی و ترویج مستمر عوامل تقویت کننده فرهنگ جهاد، ایثار و شهادت و مشارکت دستگاهها و ارکان نظام و لایه های مختلف اجتماعی در اجرای سیاست های مربوط به ایثارگران می تواند در ترویج فرهنگ ایثار موثر باشد.

یکی دیگر از معلمان می گوید: توانمندسازی فردی و جمعی و اهتمام به پرورش استعدادها و ارتقاء سطح علمی، فنی و فرهنگی ایثارگران و فرزندان آنها به منظور نقش آفرینی فعال و موثر در عرصه های مختلف و اولویت دادن به استفاده از ایثارگران در بخش های مدیریتی در شرایط مساوی و نیز اولویت دادن به ایثارگران در سیاست گذاری ها، برنامه ها، قوانین و آئین نامه های کشور و نیز در تخصیص و توزیع امکانات و حمایت های دولتی و فعالیت ها در زمینه های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی کشور به تناسب ایثار و جهاد در راه آرمان های اسلام و اهداف انقلاب اسلامی در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

در مصاحبه ای با چندتن از آموزگاران به این نتایج دست یافتیم: شناخت نیازهای واقعی و ارائه خدمات مؤثر به ایثارگران و خانواده های آنان در ابعاد مختلف فرهنگی، علمی، آموزشی، اجتماعی، بهداشتی، درمانی، بیمه ای، معیشتی، اشتغال، مسکن، حقوقی، اداری، رفاهی و استخدامی با حفظ اصول عزتمندی، عدالت و روحیه خود اتکایی و شؤون ایثارگری و همچنین مناسب سازی بناها و مراکز خدمات عمومی، معابر شهری، مراکز اداری، تفریحی و ورزشی و وسائط نقلیه عمومی با وضعیت جسمی جانبازان و ناتوانان جسمی و حرکتی، منطبق بر معیارهای مطلوب اسلامی در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

طبق اظهارات معلم دیگر از پایه های بالاتر: توسعه مراکز علمی و پژوهشی و ارتقاء ظرفیت ها، توانمندی ها و فناوری ها و اهتمام به تأمین تجهیزات و آموزش ها و مراقبت های لازم برای پیشگیری، درمان و کاهش آسیب های فردی و جمعی، ناشی از جنگ و تهدیدات و نیز حمایت قضایی از ایثارگران و خانواده آنها و صیانت و حفاظت از حریم ایثارگری، با ایجاد سازوکارهای مناسب توسط قوه قضائیه و همچنین حفظ و ترویج آثار، ارزش ها، حماسه ها و تجارب انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با ایجاد، توسعه و نگهداری موزه ها، یادمان ها، نمادها و نشان های جهاد، مقاومت و ایثار و پاسداشت قداست و منزلت تربت پاک شهیدان و ساماندهی و نگهداری مناسب آنها به صورت مراکز فرهنگی و اسلامی در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

سوال چهارم: تا چه حد محیط اجتماعی درس هدیه های آسمانی بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی تأثیر دارد؟

معلمی می گوید: به نظر بنده، برگزاری مسابقه ی راه پیمایی، کوه پیمایی و دو از مدرسه یا دانشگاه تا مزار شهدا با حضور خانواده ی شهدا و ایثارگران و فرزندان آنها توسط دانش آموزان یا دانشجویان و اهداء جایزه توسط خانواده شهدا م همچنین برگزاری مسابقات مختلف ورزشی در مدرسه یا شهر با نام جام شهدای منطقه یا شهر، دعوت از خانواده ی شهدا و ایثارگران و جانبازان برای تماشای مسابقات، در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

معلمی دیگر اظهار دارد: انجام پروژه ی کلاسی یا پرورشی در زمینه ی زندگی شهدا، ایثارگران، جانبازان محله، شهر یا روستا به صورت عملی و گروهی، مشارکت دانش آموزان (جوانان) در ایجاد موزه ی شهدای شهر، روستا، مدرسه معرفی ایثارگران و جانبازان نمونه در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

یکی دیگر از معلمان می گوید: تهیه ی عکس و فیلم از خانواده ی شهدا و جانبازان (خاطرات، آثار و ...)، نام گذاری کلاسها، مدارس، نمازخانه ها، آزمایشگاه ها، کارگاه ها به نام شهدا همراه با نصب تصویر در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

یکی از معلمان اظهاراتش را چنین بیان می دارد: نواختن زنگ ایثار و شهادت توسط خانواده ی شهدا یا یکی از ایثارگران و جانبازان، در مدارس کشور که این زمانها پیشنهاد می گردد: سالروز شهادت شهید فهمیده، یکی از روزهای هفته ی دفاع مقدس که مقارن با روز پنج شنبه باشد، یکی از روزهای ماه محرم، یکی از روزهای شهادت ائمه مثل ۱۹ و ۲۱ ماه مبارک رمضان.

همچنین این معلم بیان کرد: برگزاری یادواره ی شهدا با مشارکت کلیه ی دانش آموزان مدرسه و حضور خانواده ی شهدا و ایثارگران به مناسبت های خاص مثلاً در هفته ی معلم از معلمان شهید و ایثارگر و غیره در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

معلمی چنین پیشنهاداتی را بیان داشت: مراسم یک هفته، یک خاطره: نقل خاطرات خانواده ی شهدا از شهیدان و خاطرات ایثارگران و جانبازان، مراسم یک هفته یک شهید: ارائه ی گزارش پژوهشی دانش آموزان درباره ی ایثارگران در هر هفته یکی از شهدا، جانبازان و ایثارگران به صورت جذاب معرفی گردد که این امر می تواند در ترویج فرهنگ ایثار بسیار موثر باشد.

معلمی دیگر پیشنهاد داد: بازدید اردویی دانش آموزان از مناطق جنگی که یک یا چند تن از شهدای منطقه، شهر یا روستا در آنجا به شهادت رسیده اند با حضور یکی از ایثارگران و یا همزمان آنها جهت بیان خاطرات و توضیح وضعیت منطقه، در آن زمان و چگونگی شهادت یا جانبازی، جانبازان. تشکیل تشکلهای غیر دولتی جوانان و نوجوانان، جهت مشارکت در امر معرفی و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت و جذب افرادی که مایل به همکاری به این صورت می باشند در ترویج و نهادینه کردن فرهنگ ایثار بسیار موثر است.

جمع بندی و نتیجه گیری

همان طور که می دانیم دانش آموزان در دوره کودکی از دوره های تعیین کننده در شکل گیری نگرش ها و باورهای افراد محسوب می شود؛ اهمیت این دوره از این نظر است که دانش آموزان در فرایند تعلیم و تربیت در معرض انواع پیام های ارزشی، باورها، هنجارها و نگرش های جاری در مدرسه قرار می گیرند و آنان را درونی می سازند. برنامه درسی پنهان به بررسی ارزش ها، نگرش ها و طرز تلقی هایی می پردازد که مستقل از مواد شناختی است و از طریق فرهنگ مدرسه و به طور ضمنی به دانش آموزان منتقل می شود. همه منتقدان علی رغم تفاوت هایشان، در پذیرش یک اندیشه با یکدیگر مشترک اند و آن اینکه برنامه درسی پنهان، یک متن اجتماعی محسوب می گردد؛ این متن در صورتی معنادار می شود که آن را بخوانیم و تفسیر کنیم [6]

شاید بتوان گفت مهم ترین اثر برنامه درسی پنهان در این نکته نهفته است که محققان با مشاهده تعلیم و تربیت، تدریس و آموزش به شیوه هرمنوتیک (به منزله متنی که باید تفسیر شود یا معانی پنهان آن آشکار شود) ترغیب می شوند. از آنجا که برنامه درسی پنهان، بیش از هر حیطه دیگری با حیطه ارزش ها و نگرش ها سروکار دارد، تجارب یادگیری که به وسیله برنامه درسی پنهان حاصل می شود، عمده تاً در قالب مجموعه ای از انتظارات و ارزش ها تبلور می یابد و کمتر به حوزه دانستنی ها و شناخت مربوط می شود [۱۸]؛ لذا به اعتقاد برخی صاحب نظران، تأثیرات ضمنی و جانبی تمام عوامل مؤثر در تعلیم و تربیت فرد، از نظام اجتماعی - اقتصادی و ماهیت نظام آموزشی گرفته تا فضای کلاس و مدرسه، شخصیت و نگرش معلم و ... را می توان برنامه درسی پنهان اطلاق نمود که همه و همه با ارزش ها و نگرش های فرد در ارتباط هستند. با توجه به اینکه از هر لحاظی برنامه درسی پنهان، مؤید برخی ارزش ها و تضعیف کننده برخی دیگر است، پس درواقع برنامه درسی پنهان به طور طبیعی می تواند ارزش های دینی را تقویت و یا تضعیف نماید. از طرف دیگر باید توجه داشت که هدف از اهداف ارزشی درس هدیه های آسمان در دوره ابتدایی، همان ارزش های دینی نظام است که البته بر اساس دوره، پایه و جنس دانش آموز، برخی از این اهداف مورد توجه و تصریح بیشتری قرار می گیرند. هدف از پژوهش حاضر، بررسی نقش و تأثیر برنامه درسی پنهان درس هدیه های آسمان و رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان ابتدایی از دیدگاه معلمان ابتدایی شهر یزد می باشد.

نتایج حاصل از سوال اول بیانگر این موضوع است که بین محیط فیزیکی (فضای معنوی) کلاس درس و مدرسه و رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان در درس هدیه های آسمان رابطه وجود دارد

در این راستا، نتایج تحقیقات مهرام (۱۳۸۴)، بیان فرو و همکاران (۱۳۸۹)، کریمی (۱۳۹۱)، گین تیس (۱۹۷۱)، رومانوسکی (۱۹۹۷)، هربرت (۲۰۰۰)، آسبروکس (۲۰۰۰)، در این رابطه معتقدند که محیط فیزیکی (فضای معنوی) می تواند از عوامل تأثیرگذار بر رشد فرهنگ ایثار و از خود گذشتگی دانش آموزان باشد.

نتایج حاصل نیز نشان دهنده این موضوع است که رفتار مسئولان نظام اسلامی اعم از گرایش به تجمل گرایی و ...، به عنوان ضد ارزش اسلامی و یا قناعت ورزی، راست گویی، ارتباط صمیمانه با مردم، ایثار و از خود گذشتگی و ...، به مثابه ارزش اسلامی، به عنوان الگویی برای دانش آموزان از اهمیت زیادی برخوردار است.

نتایج حاصل از سوال دوم نشان داد که رفتار معلم به عنوان مؤلفه ای تأثیرگذار بر رشد فرهنگ ایثار دانش آموزان در درس هدیه های آسمان است؛ امروزه صاحب نظران بر این باورند که بسیاری از ارزش ها و نگرش ها از طریق رفتار ضمنی معلمان به دانش آموزان منتقل

می‌شود؛ الگو بودن معلم و تأثیر بیشتر رفتار او نسبت به گفتارش در علوم تربیتی و به‌ویژه تعلیم و تربیت اسلامی (رشد فرهنگ ایثار و از خود گذشتگی) مطرح شده است. دانش‌آموزان در سنین مدرسه تمایل دارند که رفتار، حرکات، لحن صحبت کردن، نوع پوشش و در یک کلام شخصیت و رفتار معلم خود را به‌عنوان الگو انتخاب کنند؛ از آنجا که در جامعه اسلامی ما، دیدگاه دینی و پایبندی به اصول و مقررات مذهبی لازمه هر نوع تعلیم و تعلیمی است، لذا معلمان و مربیان ما باید همواره و به‌شدت مراقب رفتار و نیز عقاید دینی مذهبی خود باشند و بدانند اگر به این مهم توجه ننمایند، تأثیرات ناخواسته و نامطلوبی بر تربیت دینی دانش‌آموزان خواهند گذاشت.

نتایج حاصل از این پژوهش با نتایج پژوهش‌های مهرام (۱۳۸۴)، بیان‌فر و همکاران (۱۳۸۹)، کریمی (۱۳۹۱)، پورتلی، (به نقل از رضوانی، ۱۳۹۴)، رضوانی (۱۳۹۴)، گین تیس (۱۹۷۱)، رومانوسکی (۱۹۹۷)، دکله (۲۰۰۰)، هربرت (۲۰۰۰)، آسبروکس (۲۰۰۰)، پیانو (۲۰۰۲) مارلو و مین هیرا (۲۰۰۸)، همخوانی دارد.

همچنین این نتایج نشان داد که شیوه ارزشیابی معلم بر رشد فرهنگ ایثار دانش‌آموزان در درس هدیه‌های آسمان تأثیرگذار است. قطعاً، بسیاری از آموزه‌های دینی ما مسلمانان جنبه عملی دارد؛ لذا در انجام ارزشیابی از دانش‌آموزان، باید به‌جای تأکید بر محفوظات، بر تغییر رفتار دانش‌آموزان تأکید شود.

این یافته با یافته‌های حاصل از پژوهش‌های بیان‌فر و همکاران (۱۳۸۹)، کریمی (۱۳۹۱)، محمدی مهر (۱۳۹۲)، پورتلی، (به نقل از رضوانی، ۱۳۹۴)، والانس (۱۹۹۱)، دکله (۲۰۰۰)، هربرت (۲۰۰۰)، آسبروکس (۲۰۰۰)، پیانو (۲۰۰۲) همخوانی دارد.

همچنین نتایج حاصل از سوال چهارم بیان می‌کند که: چنانچه جامعه‌ای خواهان برخورداری از نسلی با عزت و آماده ایثار و از خود گذشتگی است باید به‌طور بنیادی به فرهنگ سازی در این زمینه پرداخته و عوامل تأثیرگذار در این عرصه را شناسایی کرده و با تمام ظرفیت و توان برای هر کدام از آنها برنامه‌ریزی نماید. نظام آموزش و پرورش و نهادهای آموزشی باید مفاهیم، ارزش‌ها و ارکان مهم فرهنگی جامعه خویش را به فرزندان این مرزوبوم انتقال دهند تا فرزندان این مرزوبوم بیش‌ازپیش با ارزش‌ها و فرهنگ جامعه خویش آشنا شوند و نسبت به حفظ آنها پایبند باشند.

نتایج حاصل از این پژوهش با پژوهش‌های قنبری و همکاران (۱۳۸۲)، مهرام (۱۳۸۴)، رضوانی (۱۳۹۴)، گین تیس (۱۹۷۱)، والانس (۱۹۹۱)، دکله (۲۰۰۰)، مارگولیز (۲۰۰۲)، مارلو و مین هیرا (۲۰۰۸)، همخوانی دارد.

بطور کلی نتایج نشان داد که مراکز آموزشی از کودکان تا دانشگاه باید همت خود را برای ریشه‌دار ساختن فرهنگ ارزشمند ایثار و گذشت و فداکاری به‌کار گیرند و نباید فراموش کنند که برای فرهنگ‌سازی و نهادینه شدن امر فداکاری و ازجان‌گذشتگی در راه خدا و اهداف مقدس در جامعه اسلامی، لازم است جبهه متحد و فراگیری تشکیل داده و همه عناصر مؤثر در این عرصه را در کنار هم و هماهنگ و هدفمند به میدان آورده و در این راه ارزشمند و ارجمند مخلصانه انجام‌وظیفه نمایند. در غیر این صورت چه‌بسا برخی از آنها آثار مثبت و سازنده اقدامات برخی دیگر را خنثی و بی‌اثر سازند و زمینه را برای حاکمیت روح رخوت و سازشکاری در جامعه فراهم کنند و این درست همان چیزی است که دشمنان دین و کشور خواهان آن هستند.

مراجع

- [۱]. اسکندری، حسین. (۱۳۸۷). برنامه درسی پنهان. تهران: انتشارات نشر نسیم.
- [۲]. اسوه، (۱۳۸۴) سید محسن سادات فخر، دائرة المعارف قرآن کریم، ج ۳، ص ۳۲۲-۳۲۷.
- [۳]. بیان فر، فاطمه و دیگران؛ (۱۳۸۹). «تبیین اثر برنامه درسی پنهان بر بازده‌های عاطفی یادگیری در دانش‌آموزان دوره راهنمایی به‌منظور ارائه مدل»؛ فصلنامه مطالعات برنامه درسی ایران، سال پنجم، شماره ۱۷، ۱۳۸۹، ۵۲-۶۹.
- [۴]. باهنر، ناصر (۱۳۸۵). آموزش مفاهیم دینی همگام با روان‌شناسی رشد. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- [۵]. بیجندی، محمدصادق؛ (۱۳۸۶) مقایسه تأثیر برنامه درسی پنهان بر آموخته‌های دانشجویان دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه علامه طباطبائی با دانشجویان دانشگاه علم و فرهنگ به‌عنوان یک دانشگاه غیردولتی؛ پایان‌نامه کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران، ۱۳۸۶.
- [۶]. تقی پور ظهیر، علی. (۱۳۸۳). مقدمه ای بر برنامه ریزی درسی و آموزشی. تهران: انتشارات آگاه
- [۷]. رضوانی، محمود؛ (۱۳۹۴). نقش برنامه درسی پنهان در درس مفاهیم دینی دوره ابتدایی و ارائه راهکار برای استفاده از این برنامه در آموزش اثربخش دینی؛ مقاله همایش ملی علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تربت حیدریه مشهد.
- [۸]. شکوهی، غلامحسین (۱۳۸۶). مبانی و اصول آموزش و پرورش. مشهد: آستان قدس رضوی
- [۹]. شعبانی، زهرا (۱۳۸۴). بررسی تطبیقی برنامه های آموزش دینی و اخلاقی دوره ابتدایی ایران و چند کشور. تهران: فصلنامه تعلیم و تربیت، شماره ۳
- [۱۰]. صافی، احمد. (۱۳۸۸). سازمان و اداره امور مدارس. تهران: انتشارات رشد.
- [۱۱]. فتحی واجارگاه، کوروش. (۱۳۹۰). اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی. تهران: انتشارات بال
- [۱۲]. فتحی واجارگاه، کوروش و واحده چوکده، سکینه. (۱۳۸۵). شناسایی آسیب های تربیت شهر وندی در برنامه درسی پنهان: نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن. فصلنامه علمی و پژوهشی نوآوری های آموزشی: ویژه نامه نوآوری در تربیت شهروندی، شماره ۱۷، سال پنجم.
- [۱۳]. فرهادیان، رضا، (۱۳۷۸)، مبنای تعلیم و تربیت در قرآن و احادیث، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- [۱۴]. قائمی، علی (۱۳۶۴). پرورش مذهبی و اخلاقی کودکان. تهران: انتشارات امیری
- [۱۵]. قنبری، بهرام علی؛ «مطالعه و مقایسه سیستم ارزش ها و علائم روان‌شناختی در دانشجویان سال اول و آخر کشور»؛ طرح ملی، دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۲.
- [۱۶]. کریمی، فاطمه (۱۳۹۱). برنامه درسی پنهان، تأکید بر تربیت اجتماعی. فصل نامه راهبرد های آموزش. دوره ۵. شماره ۲. تابستان ۱۳۹۱. مطهری، مرتضی، (بی تا)، فطرت، انتشارات صدرا.
- [۱۷]. مهر محمدی، محمود. (۱۳۸۷). برنامه درسی پنهان، برنامه درسی پوچ و برنامه درسی پوچ پنهان در برنامه درسی: نظرگاه ها، رویکرد ها و چشم انداز ها. تهران: انتشارات سمت
- [۱۸]. مهر محمدی، محمود. (۱۳۷۹). برنامه ریزی درسی: نظرگاه ها، رویکردها و چشم اندازها. مشهد: انتشارات آستان قدس رضوی.

[19]. ملکی، حسن. (۱۳۸۸). برنامه ریزی درسی، (راهنمای عمل)، ویراست دوم، چاپ ۸، مشهد، دانشگاه فردوسی، موسسه انتشارات پیام اندیشه.

[۲۰]. محمدی مهر، مژگان (۱۳۹۲). برنامه درسی پنهان و نقش آن در آموزش عالی. نشریه مطالعات آموزشی مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی دانشگاه علوم پزشکی ارتش. سال اول، پیش شماره ۲. ویژه نامه آغاز سال تحصیلی ۹۲-۱۳۹۱

[۲۱]. وزارت آموزش و پرورش (۱۳۸۵). مجموعه مصوبات شورای عالی آموزش و پرورش.

[۲۳]. یار محمدیان، محمد حسین. (۱۳۹۰). اصول برنامه ریزی درسی. تهران: انتشارات یادواره کتاب.

[۲۴]. Ausbrooks. Ruby (2000). What is school.s hidden curriculum teaching your child?- www.parentingteens.com

[۲۵]. Dekle. Dawn (2000). The curriculum. The neta curriculum : guarding the golden apples of university culture . PHIKAPPA PHI form . <http://daneshnameh.roshd.ir>

[۲۶]. Hutbert. Jaque line (2000). the rol of the hidden curriculum Reseach 2 . csci .educ. ubc.ca/socloo/concept map /terms/hidden – curriculum. Php -15k.

[27]. Margolis .Eric [editor] (2002) the hidden curriculum in higher education routledge new York and I .ondon . in <http://policy . work . edu / ritter/ edf5353-apple -htm .>

[۲۸]. Marlow. Stacey . Minehira norman (2008). principals as curriculum leaders: New perspectives for the 21 st century .from <http://www.pre.org.2008/1/03>

[۲۹]. Valans , E (1991) ; *Hidden Curriculum the international Encyclopedia of Curriculum* ,New York: Elsevier Science pub Co.